

Župa u mijenama 19. i 20. stoljeća

Stipe Nimac*

Sažetak

U ovome radu obrađuje se problematika župe u razdoblju 19. i 20. stoljeća. S pojavom modernoga svijeta dogodio se veliki preokret u razvoju društva i Crkve. Kraj 18. stoljeća obilježen je Francuskom revolucijom (1789.), a početak 19. stoljeća značajnim društvenim i ideološkim procesima (buđenje naroda, komunizam, liberalizam). Tim procesima započela je takozvana sekularizacija. Sve bržim razvojem industrije i širenjem velegradova, s vremenom se u predgrađima počeo povećavati radnički proletarijat. Crkva je skrenula pozornost na radnike krajem 19., a osobito početkom 20. stoljeća.

Velik doprinos pastoralu učinio je istaknuti bečki pastoralni teolog Heinrich Swo-boda koji već 1909. postavlja temeljne zahtjeve nužne za pastoral velikih gradskih sredina toga vremena.

1917. izlazi jedinstveni Kodeks kanonskoga prava (Codex Iuris Canonici = CIC), ali u pastoralnome pogledu on ne donosi neke značajne novosti.

Pravu novost po pitanju župa i pastoralnoga pristupa donosi veliki pastoralni sa-bor, II. Vatikanski. Župa je sada u prvom redu zajednica koju čine vjernici, pogo-tovo kada su okupljeni u ime Kristovo. Teritorij i sve druge odrednice prelaze u drugi plan i gube na važnosti. Pravni izraz II. Vatikanski sabor našao je u novome CIC-u iz 1983. Međutim, ni to nije kraj prilagodbe Crkve i župnih struktura da-našnjemu vremenu i prostoru, nego se »aggiornamento«, da bi zaista imao težinu, mora uvijek i trajno primjenjivati u prilagodbi novim situacijama i izazovima koje život neprestano stavlja pred Crkvu.

Ključne riječi: župa u moderni, katolička društva, radnički pastoral, pastoral gra-da, župa II. vatikanskoga sabora, posaborska župa

Uvod

Tridentinski sabor definirao je župu kao točno razgraničenu skupinu vjernika, usredotočenu na župnika i župnu crkvu. Župnik je bio jedini subjekt u župi, nje-

* Prof. dr. sc. Stipe Nimac, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Adresa: Zrinsko-frankopanska 19, 21 000 Split, Hrvatska. E-pošta: stipe.nimac@st.t-com.hr

gova je dužnost bila vjernicima dijeliti sakramente i poučavati ih u vjeri, a njihova pokoravati mu se i biti vezani uz svoju župu i župnika. Međutim, takav model nije u sebi sadržavao snagu naviještanja radosne vijesti ljudima koji nakon industrijske revolucije u 19. stoljeću nisu više redovno dolazili u crkvu. Župljane je potiskivao u pasivnost i pokoravanje. Tome je ukidanjem redova i pučkih pobožnosti pridodanijela i država (u 18. i 19. stoljeću). Laici su i dalje imali marginalnu ulogu u Crkvi, tretirani kao »produžena ruka« klerika. Razdoblje tijesne isprepletenosti Crkve, države i društva približavalo se svome kraju, a baštinjeni oblik župe trebalo je prilagoditi prilikama modernoga svijeta. Vrijeme je dozrijevalo, stvari su se polako pokretale, a prava promjena se dogodila tek s II. vatikanskim saborom koji je vjernicima laicima priznao samostalan teološki identitet na temelju njihove pozvanosti, što je u konačnici zahtijevalo i promjenu dotadašnjih struktura župe (otada više shvaćene kao »zajednica vjernika«, a ne više kao teritorij). Za župu s aktivnim župnikom i pasivnim vjernicima, kakvu je zagovarao Tridentinski sabor, danas zacijelo više nema budućnosti. Piramidalno i autoritarno vođenje župe valjalo je zamijeniti novim metodama i načinima koji će više respektirati i uvažavati sve vjernike koji čine konstitutivni dio jedne župe.

1. Župa u 19. i prvoj polovici 20. st.

1.1. Industrijska revolucija

Prvi kopernikanski preokret u razvoju društva i Crkve dogodio se s pojavom modernoga svijeta. Kraj 18. stoljeća obilježen je Francuskom revolucijom (1789.), a početak 19. stoljeća društvenim i ideološkim procesima (buđenje naroda, komunizam, liberalizam). Tim procesima započela je takozvana sekularizacija. Crkva je postupno gubila društvenu ulogu i moć. Zatvoreno kršćansko društvo doživljavalo je prelazak u znanstvenu i industrijsku eru koja je uvelike utjecala na povećanje broja gradskoga stanovništva.

Misao o autonomiji ovozemaljskih stvarnosti postala je razdjelnicom između crkvenoga i svjetovnoga područja. Područja političkoga, gospodarskoga i znanstvenog života, nabrojimo li samo ona najutjecajnija, zahtijevala su institucionalnu autonomiju, orijentirajući se isključivo na svoja funkcionalna područja. U modernome svijetu moralo se polaziti od međusobne indiferentnosti društvenih djelomičnih sustava,¹ zbog čega je župa gubila sve više svojih nereligioznih zadaća. Međutim, unatoč bitnoj promjeni u socijalnoj strukturi grada i sela, na samome početku modernoga svijeta nije bilo baš mnogo sluha za specifičan velegradski pastoral.

1 Usp. Franz-Xaver Kaufmann, *Wie überlebt das Christentum?*, Herder, Freiburg–Basel–Wien 2000, str. 88–91.

1.1.1. Doba društava

Problemi velegradskoga pastoralna nisu isprva bili rješavani prilagođavanjem župe novim okolnostima, nego zanosnim djelovanjem raznih društava i udruženja — i to prije revolucionarne 1848. godine, a naročito poslije nje.² Ta društva nisu osnivali službeni organi Crkve, nego su se razvijala na inicijativu vjernika, te su »unutar Katoličke crkve bila dotad nepoznat tip laičkoga angažmana«. ³ *Magna Charta* njihovoga djelovanja kasnije je bila enciklika pape Leona XIII. *Rerum novarum* iz 1891.⁴ Budući da je Crkva takoreći bila izgurana iz sveukupnoga društvenog života, ona je upravo metodama svojih protivnika nastojala obuhvatiti što više vjernika.⁵ Alex Blöchlinger smatra da su s pastoralnoga gledišta takva udruženja u 19. stoljeću bila prije svega zaštitne i obrambene organizacije, bježanja u *geto*.⁶ A budući da su ta društva bila samo djelomično integrirana u župe, obnašatelji crkvenih službâ prihvatili su ih glede njihovoga društvenog značenja i ugleda s određenom zadržkom te ih utoliko više nastojali aktivnim uključivanjem klera vezati uz župu, a pomoću obvezujućih vjerskih ciljeva uz crkvene strukture.

Dug je bio put od brojnih inicijativa laika u 19. stoljeću do *Katoličke akcije* zadnjih triju papa po imenu *Pio* u 20. stoljeću. *Katolička akcija* imala je opsežan program ponovnoga kršćanskog osvajanja svijeta pomoću laika. Svojom organizacijom pokazivala je veliku raznolikost od zemlje do zemlje. U Italiji je organizirana kao jedan jedini pokret, razvrstan na muškarce, žene, mladiće i djevojke. Po talijanskome uzoru organizirana je i u nekim drugim zemljama (npr. u Austriji, gdje su društva bila zabranjena). U nekim drugim zemljama ta je organizacija samo nastavila s aktivnim društvima, zapostavivši sam naziv *Katolička akcija* (Njemačka, njemačko govorno područje Švicarske, anglofonske zemlje).⁷

Alojzij Odar je društva u kojima su katolici djelovali podijelio na temelju *Zakonika crkvenog prava* iz 1917. godine u sljedeće skupine:

1. Obična crkvena društva. Zakonik poznaje tri vrste takvih društava (kan 700.), naime, treće redove za svjetovne vjernike, bratovštine i pobožne saveze. Ta se društva obično nazivaju vjerska društva ili vjerske organizacije.
2. Necrkvena preporučljiva društva. Ta društva nije osnovala Crkva niti ih je prihvatila kao svoja. Po svojoj svrsi ta su društva različita, a barem neka od njih gotovo je nemoguće razdvojiti od crkvenih. Zbog dobre svrhe i kori-

2 Usp. Alex Blöchlinger, *Die Heutige Pfarrei als Gemeinschaft*, Benziger Verlag, Einsiedeln–Zürich–Köln 1962, str. 144.

3 Erwin Gatz, *Die Pfarreseelsorge vor den Herausforderungen der Großstadt und der Industriegesellschaft*, u: *Die Bistümer und ihre Pfarreien. Geschichte des kirchlichen Lebens in den deutschsprachigen Ländern seit dem Ende des 18. Jahrhunderts. Die Katholische Kirche*, 1. dio, Herder, Freiburg 1991, str. 105–114, 110.

4 Usp. *Isto*, str. 105–114, 112.

5 Usp. Brigita Perše, *Prihodnost župnije*, Acta theologica Sloveniae, Ljubljana, 2011, str. 48.

6 Usp. Alex Blöchlinger, *Nav. dj.*, str. 144.

7 Usp. Karl Amon, *Bogoslužje, dušno pastirstvo in pobožnost*, u: *Zgodovina katoliške Cerkve*, Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 501–520, 513–514.

snosti za katolike, Crkva je takva društva preporučivala vjernicima. Ta društva (...) obično nazivamo katoličkim društvima ili katoličkim organizacijama. Ta društva mogu biti prosvjetna, dobrotvorna, gospodarska ili politička.

3. Vlastite organizacije Katoličke akcije. To su crkvena društva koja se po svom karakteru ipak razlikuju od naprijed navedenih crkvenih društava.
4. Vjerski indiferentna društva. Ta društva nisu crkvena, što je samo po sebi razumljivo. Nisu ni katolička, već neutralna. Toj skupini pripadaju različita strukovna društva.
5. Osuđena društva, kao što su framasoni ili slobodni zidari, nihilistička i slična društva. Od ovih pet skupina u obzir dolaze samo prve tri: vjerska društva, katoličke organizacije i vlastite asocijacije Katoličke akcije.⁸

U nužnoj službenoj vezi župnik je bio samo s katoličkim organizacijama i njihovim asocijacijama, pa je i glede njih biskup mogao intervenirati po svome nahođenju. Vjerska društva bila su načelno izuzeta od župnikove nadležnosti, a katolička društva uopće nisu bila crkvena. Župnik je često bio duhovni vođa u vjerskim društvima, duhovni savjetnik u katoličkim društvima i crkveni asistent u organizacijama *Katoličke akcije*.

1.1.2. *Buđenje »radničkoga«* pastoralala

Sve bržim razvojem industrije i širenjem velegradova počeo se u predgrađima naglo povećavati radnički proletarijat. Socijalno pitanje bivalo je iz desetljeća u desetljeće sve važnije. Godina 1848. donijela je Europi niz novih buržoasko–demokratskih revolucija. Biskupi koji od države nisu više mogli očekivati potporu, počeli su se jače oslanjati na Rim, što je u znatnoj mjeri dodatno centraliziralo pastoral.⁹ Crkve u gradskim središtima bile su prepune klera, dok je periferija napredovala u bezvjerju. Radnici nisu dolazili u »gospodske« crkve, a župnici nisu odlazili k njima. Uza sve to, u gradu se i dalje prakticirao stari — »agrarni« — pastoral, kakav se prakticirao na selima gdje se još uvijek nisu u tolikoj mjeri osjećale društvene promjene.¹⁰ Stanovnici velegrada polako su gubili svijest pripadnosti svojoj župi.

Sredinom 19. stoljeća Crkva se još nije direktno obraćala radnicima nego je nastojala djelovati 'odozgor', tj. preko vlasnika tvornica na radnike, iz čega se vidi da je već tada bila izgubila izravan kontakt s radnicima.¹¹ Crkva se neposredno počela obraćati radnicima tek krajem 19., a osobito početkom 20. stoljeća. U to

8 Usp. Alojzij Odar, »Ničesar brez župnika«. »*Nil sine parochia*«, Bogoslovni vestnik, 20 (1940), br. 1–2, str. 51–92, 71–72.

9 Usp. Perše, str. 39.

10 Jedan od razloga za trajno pokušavanje implementacije seoskog tipa pastoralala u gradove Alex Blöchlinger vidi i u tomu što su svećenici uglavnom potjecali iz seoskih sredina, pa su sa sobom donosili i svoj model shvaćanja župe i dušobrižništva. (Usp. Blöchlinger, str. 136.)

11 Usp. Blöchlinger, str. 144.

vrijeme uz kršćanske radničke pokrete nastaje i nov oblik župe — radnička župa. Pojavili su se svećenici–radnici.¹² Katolici su između dva svjetska rata encikliku Leona XIII. *Rerum novarum* (1891.) slavili kao »*Magnu Chartu* radništva«, mada se radnički pokret bio razvio već davno prije nje. Najviše zasluga za razvoj radničkoga pokreta imaju nesumnjivo socijalisti. Spomenutom enciklikom taj je pokret dobio priznanje Crkve. Radnički pastoral pokušavalo se provoditi prije svega odozgor, shodno postojećoj tvorničkoj strukturi, tj. preko vlasnika tvornice na radnike, što nas navodi na razmišljanje nije li možda već tada bio izgubljen neposredan dodir s radnikom.¹³

1.1.3. Lik klerika i laik kao njegova »produžena ruka«

U 19. stoljeću došlo je do stvaranja novoga lika svećenika koji se razvio u lik svećenika 20. stoljeća. Svećenici koji su od djetinjstva do ređenja odgajani i obrazovani uglavnom u sjemeništu te posvećeni idealu Božjega izabranika, čiji se broj znatno povećao, bili su poslije revolucionarnih potresa općenito zagrijaniji za dušobrižništvo u župama negoli je to bio slučaj u predrevolucionarna vremena. Već su sveci poput arškoga župnika Ivana Marije Vianneyja (umro 1859.), Vinka Pallottija (umro 1850.) ili Ivana don Bosca (umro 1888.) svjedočili nova duhovna raspoloženja, kad se i na svećenikovu askezu sve više gledalo pod vidom pastoralnih zadaća. Nerijetka slabost toga marljivog klera bila je određena otuđenost od svijeta, prosječnost koja se očitovala u naviještanju Evanđelja, pastoralna djelatnost previše ograničena na rad sa ženama i djecom, ujedno i česti neuspjesi u pastoralnome radu u gradovima i industrijskim četvrtima.

Nove pastoralne zadaće zahtijevale su, uslijed buđenja velegradskoga pastora, temeljitije obrazovanje svećenika. Tako se već u 19. stoljeću tražilo, poradi zadaća u radu s društvima, bavljenje medijima (tiskom) i politikom. Stvoren je novi lik svećenika koji nije neposredno vezan uz dušobrižništvo župe, sve do svećenika političara. Taj je lik poslije 1789. gurnut u pozadinu, kao što su gurnuti i redovnički svećenici. Raznolikost pastoralnih zadaća u 20. stoljeću zahtijevala je odgovarajući razvoj svećeničkoga djelovanja prilagođen raznim područjima.

U poimanju toga vremena laici su bili veza između Crkve i svijeta (ne dio Crkve!),¹⁴ bili su prije svega izvršitelji zadaća, produžena ruka klerika. U tom smislu čak se na kraju I. svjetskoga rata podrazumijevao duh *Zakonika crkvenog prava* iz 1917. godine: »Katolička je crkva crkva klerika. Papa, biskupi i svećenici čine Crkvu. Pravno su laici prije svega njihovi štitićenici, a jedino su klerici u punom smislu članovi Božjega naroda. Laici predstavljaju isključivo puk koji treba učiti i poučavati.«¹⁵ Taj koncept promijenio je tek II. vatikanski sabor.

12 Usp. Živan Bezić, *Suvremena župa*, Služba Božja, Makarska 1987, str. 3.

13 Usp. Alex Blöchlinger, *Nav. dj.*, str. 144.

14 Usp. Viljem Pangerl, *Pastoralna v zgodovini*, Cerkev v sedanjem svetu, 8 (1974), br. 3–4, str. 35–38, 35.

15 Peter Boekholt, *Der Laie in der Kirche: seine Rechte und Pflichten im neunem Kirchenrecht*, Butzon & Bercker, Kevelaer 1984, str. 15.

1.1.4. Prvi »strukovni« odaziv Crkve

S problemom velegradskoga pastorala prvi se »znanstveno« uhvatio u koštac bečki pastoralni teolog Heinrich Swoboda.¹⁶ Njegovo je djelo »Dušobrižništvo velegrada« (*Großstadtseelsorge*), objavljeno 1909., izazvalo velik odjek. U njemu je na temelju rezultata istraživanja u zapadnoj i srednjoj Europi vrlo pregledno prikazao alarmantnu situaciju velegradskoga dušobrižništva. Nije nimalo slučajno da je upravo bečki teolog prvi tematizirao tu problematiku, budući da su pastoralne poteškoće u glavnome gradu Habsburške Monarhije bile zaista ogromne. Većina župa imala je preko 20.000, a najveće i do 70.000 vjernika. Po njemu bi »idealna« gradska župa trebala imati oko 6.000 katolika, a ta brojka nipošto ne bi smjela biti veća od 10.000. Na temelju svojih istraživanja Swoboda navodi četiri temeljna zahtjeva župnoga pastorala:

- a) Pastoralni kontakt treba uspostaviti sa svakim župljaninom.
- b) Pravi su dušobrižnici biskup i gradski župnik.
- c) Postoje izvanjske brojčane pretpostavke za svaki pastoralni rad.
- d) Dušobrižnik mora uistinu biti ispunjen živim duhom Isusa Krista.¹⁷

Swoboda nije dirao župna načela prosvjetiteljstva. Budući da se oštro protivio »podjeli« župne vlasti na vikare, njemu je jedino prihvatljivo rješenje bilo povećanje broja župa i župnih crkava. Kod toga se pridržavao posve tradicionalnoga smjera. Vrijednost njegova rada sastoji se prije svega u tome što je prvi jasno uočio i prikazao probleme velegradskoga pastorala.

1.2. Župa u Zakoniku crkvenoga prava iz 1917. godine¹⁸

Tijekom stoljeća crkveni su zakoni postali do te mjere komplicirani da je poznavanje kaznenopravnih propisa i njihovo ispunjavanje bilo uistinu teško¹⁹; ne samo onima na koje su se izravno odnosili, nego i onima koji su u Crkvi bili odgovorni za disciplinu, kao i pravnim stručnjacima. Stoga je godine 1917. proglašen prvi autentični i jedinstveni *Zakonik crkvenoga prava* u kojem su svi bitni crkvenopravni akti doneseni na jednome mjestu. Glede župe, Zakonik je nije posebno definirao, a njezine bitne elemente opisao je slično kao i Tridentinski sabor — izmijenivši tek nekoliko neznatnih sadržaja. Župom se bavio prvenstveno s juridičkoga gledišta. Tako jedna odredba o župi kaže: »Teritorij svake biskupije treba podijeliti na više dijelova; svakomu dijelu mora se dodijeliti posebna crkva s određenim brojem vjernika, a za potrebe dušobrižništva poseban voditelj« (CIC iz 1917. kan. 216, § 1). U nastavku pojašnjava: »Dijelovi biskupije o kojima se govori

¹⁶ Vidi: Blöchlinger, str. 138–144.

¹⁷ Usp. Heinrich Swoboda, *Großstadtseelsorge. Eine pastoraltheologische Studie mit 3 statistischen Tafeln*, Friedrich Pustes, Regensburg 1911, str. 246–247.

¹⁸ Kodeks kanonskog prava. Uređen po odredbi sv. Oca pape Pija X. proglašen po nalogu pape Benedikta XV., Glas Koncila, Zagreb 2007.

u § 1. jesu župe« (CIC iz 1917. kan. 216 § 3). Prema tome, jasno je rečeno što ulazi u sastav župe:

- a) određen teritorij;
- b) određen broj vjernika na tome teritoriju;
- c) posebna crkva kao bogoslužni prostor te
- d) vlastiti dušobrižnik kojemu je biskup povjerio dušobrižničku skrb.

Naglašavanje značenja župe, koje je došlo do izražaja u zahtjevu za osnivanjem što više župa, kao i naglašavanje nadnaravnoga značenja župe, logično se povezuje s naglašavanjem župnikove službe i zahtjevom da se vjernici što tješnje vežu uza svoju župnu crkvu. Župnik je i nadalje ostao središtem crkvenoga života u župi; prikazivao je žrtvu za svoje vjernike, poučavao ih i vodio. Međutim, vjernici su sad mogli odlaziti na svetu misu i u druge crkve i tamo se pričešćivati, mogli su biti organizirani u razna društva koja su vodili drugi svećenici...²⁰ Primjećuje se određeno popuštanje župne prisile i priznavanje veće slobode vjernicima, premda je crkveni zakonodavac jasno izrazio želju da se ništa ne radi mimo župnika, kojemu su osobito pridržane sljedeće funkcije (*functiones reservatae*): svečano krštavanje (kan. 738); podjela pričesti bolesnicima (kan. 848); podjela euharistije kao popudbine i bolesničkoga pomazanja (kan. 850 i 938); javni navještaj prije sklapanja braka ili ređenja (kan. 1023 i kan. 998 § 1); asistencija pri sklapanju ženidbe (kan. 1094); vođenje sprovoda (kan. 1216 i 1230); blagoslov kuća, posvećenje krsne vode, vođenje javnih procesija izvan crkve i podjela svečanoga blagoslova izvan crkve.²¹

Obične župe razgraničene su po svome teritoriju, tako da je isključena mogućnost da na istome teritoriju budu dvije župe. Uz teritorijalne (mjesne) župe postojale su također i osobne župe, ali one su u ovome CIC-u postale iznimka, dok su teritorijalne župe imale neupitnu prednost.²² Značajna novost po tom pitanju bit će tek konstitucija *Exul Familia* iz 1952. kojom se olakšava dušobrižništvo emigranata uvođenjem neke vrste personalne župe. Takve župe protežu se preko više teritorijalnih župa, pa čak i preko više biskupija, te se razgraničuju drukčije od teritorijalnih, prvenstveno po narodnoj ili jezičnoj pripadnosti. Misionar (župnik u takvim župama) ima sva prava kao i ostali župnici, a vjernici mogu primiti sakramente i u teritorijalnim župama na kojima se nalaze.²³

1.3. Oživljavanje djelovanja župa i pastoralni pokreti

Crkveni predstavnici i dalje su s velikom zabrinutošću ukazivali na nesklad između vjere i prakse. Zbog velike preopterećenosti mnogih dušobrižnika te zbog

19 Usp. Perše, str. 41.

20 Usp. Perše, str. 41.

21 Usp. Heribert Hallermann, *Pfarrei und pfarrliche Seelsorge. Ein kirchlichenrechtliches Handbuch für Studium und praxis*, Ferdinand Schöningh, Paderborn — München — Wien — Zürich, 2004., str. 67. Usp. također Alojzij Odar, »Ničesar brez župnika«. »Nihil sine parochia«, Bogoslovni vestnik, 20 (1940), br. 1–2, str. 51–92, 71–72. 91.

22 Usp. Hallerman str. 66.

23 Usp. Blöchlinger, str. 148.

njihove ograničene pastoralne učinkovitosti u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, pojavila se sve glasnjija kritika da su društva apsorbirala i razbila život župe, da društvima nedostaju vjersko–moralni ideali i misionarski duh, da se dušobrižnik u društvima bavi samo »vjernima«, dok mu za ostale koji su po strani ne ostaje dovoljno vremena, a ponestaje mu i snage. No, ubrzo se počelo naglašavati da je najbolje društvo upravo sama župa, a sva ostala društva tek su prijelazni stadij u kojemu župe postaju normalne župe i župne obitelji.²⁴ Župa kao župna obitelj (*Pfarrfamilie*) bila je mnogo učinkovitija u svome djelovanju. Osim podjele sakramenata, vjeronauka i posjeta bolesnicima, župno svećenstvo sve je više vremena provodilo u raznim studijskim komisijama i sastancima na kojima su svoju pozornost usmjeravali na posebna pitanja apostolata u velikim gradovima. Počelo se preporučivati posjete obiteljima barem jednom u godini, služenje svetih misa u kasnim večernjim satima kako bi na njih mogli dolaziti i radnici, stavljao se veći naglasak na kršćanski karitas i sadržaj propovijedi, na uređenu i sredenu župnu kartoteku, na hodočašća, duhovne vježbe, na veće korištenje tiskane riječi u pastoralne svrhe (župna glasila, revije, časopisi, kalendari)...²⁵

Veliki duhovno–obnoviteljski pokreti početkom 20. stoljeća (*liturgijski pokret, katehetski pokret, omladinski pokret*) doživljavaju svoje neuspjehe ponajprije zbog manjkavih vjerskih iskustava. Počelo se govoriti o nekakvoj novoj župi — teološki dubljoj definiciji župe — koja je tek u 20. stoljeću shvaćena kao sakramentalna zajednica, osobito pod utjecajem *liturgijskoga pokreta* koji je u središte kršćanskoga života stavio oltar, a time i župnu crkvu, pri čemu je ipak bilo prenaplašeno značenje župnoga načela.²⁶ S vremenom je najprije u samostanima, a kasnije i među laicima, nastala duhovnost koja je bila usmjerena prema liturgiji, prvobitnoj Crkvi, a na koncu i k samomu Svetom pismu.

No, tek nakon II. svjetskoga rata počelo se dublje razmišljati o ulozi svećenika u gradskoj i industrijskoj civilizaciji. Naime, ta je civilizacija posve zasjenila civilizaciju sela kojoj je kršćanstvo već stoljećima bilo prilagođeno.

2. Župa poslije II. svjetskoga rata

Jednostrano pomicanje težišta na društva i udruge postalo je za Crkvu presudno. Pod političkim pritiskom sveukupna vjerska djelatnost vratila se na »unutarnji crkveni« život župe.²⁷ Isključivo »sakristijska« pastoralna praksa postala je ubrzo nakon II. svjetskoga rata nezadovoljavajuća i neprimjerena buduću da su zavlitali posve novi društveni odnosi.

24 Usp. Konrad Baumgartner, *Die Neubesinnung auf die Pfarrei als Gemeinde nach dem Ersten Weltkrieg*, u: *Die Bistümer und ihre Pfarreien. Geschichte des kirchlichen Lebens in den deutschsprachigen Ländern seit dem Ende des 18. Jahrhunderts. Die Katholische Kirche*, 1. dio, Herder, Freiburg 1991, str. 115–122, 117–118.

25 Usp. Perše, str. 40.

26 Blöchlinger smatra da je ovo prenaplašavanje župa zapravo odgovor na rascjepkanost u župama koju su izazvala razna udruženja koja su bila postala središte u župnom životu prije toga. (Usp. Blöchlinger, str. 146.)

27 Usp. Perše, str. 43.

2.1. Ponovna rasprava o župi

Poslije II. svjetskoga rata Crkva je vrlo brzo uvidjela da joj treba jasnija slika duhovnoga stanja vjernika. Već u ranim pedesetim godinama izvršena su pastoralno–sociološka istraživanja stanja na tome području. Poticaj je došao prije svega iz Francuske, gdje je u desetljećima poslije I. svjetskoga rata s velikom bojazni praćeno kako se u njihovoj domovini naglo širi dekristijanizacija sveukupnoga života. Uvidjelo se da, unatoč velikomu zalaganju, dušobrižnici ne mogu zaustaviti taj proces. To je znanstveno potvrđeno u studijama G. Le Brasa koji je problem dekristijanizacije počeo proučavati znanstveno–sociološkom metodom. Njegove radne metode postale su primjer ili uzorak istraživanja vjerskoga života u svim pokrajinama. Navedimo samo nekoliko najpoznatijih katoličkih sociologa: u Francuskoj G. Le Bras, F. Boulard, L. J. Leuret; u Belgiji J. Leclercq, F. Houtart, E. Collard; u Njemačkoj N. Greinacher, B. Häring; u SAD–u J. Fichter, P. H. Furfey; u Nizozemskoj W. Goddijn.²⁸

Crkveno učiteljstvo nije bilo ravnodušno prema pitanjima koja su u to vrijeme prevladavala u Crkvi među teolozima i kršćanskim zajednicama, pa i izvan crkvenoga područja, u svijetu koji je iz dana u dan doživljavao velike promjene. Tako je Pio XII. progovorio o teološkim, pastoralnim i graničnim pitanjima vjere i znanosti u svojim enciklikama *Mystici Corporis* (o Crkvi, 1943.), *Divino affalante Spiritu* (o Svetom pismu, 1943.), *Mediator Dei et hominum* (o liturgiji, 1949.) te *Humani generis* (o graničnim pitanjima vjere i znanosti, 1950.) Enciklike su imale velik utjecaj na pastoralni rad Crkve u to vrijeme. Svojim idejama utirale su, zajedno s nekim teolozima, put II. vatikanskomu saboru.

Jasno se počelo naglašavati da župa nije samo upravno područje,²⁹ stoga su njezine granice počeli usklađivati sa sociološkim područjem. Ekipni ili timski rad kojemu je pastoral sve više naginjao iziskivao je probuđenu svijest zajedništva, posebno među klericima, ali i među vjernicima laicima.³⁰

2.2. Drugi vatikanski sabor (1962.–1965.)

2.2.1. Pastoralni sabor

II. vatikanski sabor mnogi drže jedinim *pastoralnim saborom* dosad. Dok su se raniji sabori bavili uglavnom crkvenom ortodoksijom, ovaj se bavio prije svega njezinom ortopraksijom.³¹ Njegova zadaća bila je pastoralna, on je bio *aggiornamento*, tj. podanašljenje ili prilagodba Crkve suvremenomu svijetu i njegovim potrebama. *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (GS) započinje pozna-

28 Usp. Konrad Baumgartner, Erwin Gatz, *Entwicklungstendenzen seit dem Zweiten Vatikanischen Konzil*, u: *Die Bistümer und ihre Pfarreien. Geschichte des kirchlichen Lebens in den deutschsprachigen Ländern seit dem Ende des 18. Jahrhunderts. Die Katholische Kirche*, 1. Bd., Herder, Freiburg 1991, str. 139–154, 141.

29 Usp. K. Baumgartner/E. Gatz, *Nav. dj.*, str. 139–154, 142.

30 Alex Blöchlinger, *Nav. dj.*, str. 147.

31 Usp. Živan Bezić, *Suvremena župa*, Služba Božja, Makarska 1987, str. 81.

tim riječima: »Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe, jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika« (GS 1). »Čovjek, dakle, kao nešto jedno i cijelo, s tijelom i dušom, srcem i savješću, razumom i voljom, bit će središte svega našeg izlaganja« (GS 3, 1). To je izjava solidarnosti s čovjekom. Pastoralna je konstitucija prekretnica u Crkvi. Usporedba s Nicejskim saborom nije nikakvo pretjerivanje. II. vatikanski sabor naučava božansku i ljudsku narav u čovjeku, dok je Niceja naučavala jednakost Boga i čovjeka u Bogu. Sv. Jeronim je recepciju Nicejskoga sabora komentirao ovako: »Zemlja se probudila i prestrašila, zato što bijaše arijevska«. To vrijedi i za II. vatikanski sabor: Crkva se sva prestrašila jer je bila zatvorena, jer je pastoral zamišljala »arijevski«. ³² Na dogmatiku i pastoral gledalo se kao na nešto različito. Pastoral nije bio ništa drugo doli primjena dogmatike.

Na II. vatikanskome saboru Crkva se odrekla svoje nazočnosti u društvu na temelju moći (političke, ekonomske) i prestiža. Prisegla je na slobodu vjere i obnovu dijaloga sa svijetom. *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenome svijetu* pojavljuje se kao jedinstveni dokument svih dosadašnjih sabora, koji je po mišljenju Ericha Garhammera »sumarij i vrhunac II. vatikanskoga sabora«. ³³ Unatoč činjenici da je od svih saborskih dokumenata najneposrednije obilježena vremenom nastanka, ta je konstitucija svojom središnjom porukom i danas aktualna jer predstavlja sasvim konkretan uzor kako se *dogmatska konstitucija o Crkvi* i ostali saborski dokumenti trebaju shvaćati u pastoralnome kontekstu određenoga vremena.

2.2.2. Ekleziologija — svi smo pozvani

Podloga novoga razumijevanja župe zapravo je produbljeno teološko shvaćanje vjernika koji nisu više tek objekt pastoralnog djelovanja, već subjekt Crkve s vlastitim samostalnim identitetom na temelju svoga poslanja, ³⁴ koji nisu tek pasivni adresati pastoralnoga rada, odnosno »slušajuća« Crkva, nego njezini odgovorni i aktivni sudionici. ³⁵ Po krštenju je to i njihovo poslanje koje proizlazi iz same biti Crkve. Zajedništvo braće i sestara nije pozvano na samodostatno unutarnje orijentiranje, nego na misionarsko poslanje (usp. AA 10; 18; AG 15; 37). ³⁶ Zato se danas naveliko govori i piše o »*pastoralu pozvanih*« (*Berufungspastoral*). ³⁷

32 Elmar Klinger, *Das Zweite Vatikanum und die Fundamentaltheologie*, u: *Zeugnis und Dialog. Die katholische Kirche in der neuzeitlichen Welt und das II. Vatikanische Konzil*, Echter Verlag, Würzburg 1996, str. 307–322, 319.

33 Erich Garhammer, *Was ist Pastoral? Auf der Suche nach der pastoralen Dimension von Lehramt und Theologie*, u: *Pastoral-Theologische Informationen*, 25 (2005), br. 2, str. 120–127, 123.

34 Usp. Herbert Haslinger, *Lebensort für alle. Gemeinde neu verstehen*, Patmos, Düsseldorf 2005, str. 153.

35 Usp. Perše, str. 43.

36 Usp. Erich Garhammer, *Dem Neuen trauen: Perspektiven künftiger Gemeindearbeit*, Styria, Graz-Wien 1996, str. 75.

37 Erich Garhammer, *Was ist Pastoral? Auf der Suche nach der pastoralen Dimension von Lehramt und Theologie*, u: *Pastoraltheologische Informationen*, 25(2005), br. 2, str. 120–127, 123.

Naravno da je u saborskim dokumentima više puta jasno naglašeno da nemaju svi udovi Crkve jednaku ulogu, iste službe i zadaće, da nisu subjekt poslanja Crkve na jedan te isti način, iako se među udovima u tijelu Kristovu radi o jedinstvu poslanja i jednakosti glede dostojanstva i njihova djelovanja (usp. AA 2, 2; LG 32).

2.2.3. *Župa II. vatikanskoga sabora*

Još za vrijeme trajanja Sabora papa Pavao VI. opisao je vrlo jezgrovito ulogu župe: »Župa je središte crkvenoga života.«³⁸ »Iako joj Sabor nije posvetio nijedan dokument, pa ni definiciju, ipak se od brojnih kamenčića može sastaviti mozaik župe.«³⁹ O njezinome značenju za život vjernika II. vatikanski sabor progovorio je već u svojoj prvoj konstituciji. U njoj se naime govori kako su u biskupiji od svih skupina vjernika »najvažnije župe, teritorijalno uređene pod vodstvom župnika«. Navodi i razlog toj tvrdnji: »Zato što biskup u svojoj crkvi ne može uvijek i svugdje osobno voditi svoje stado.« (SC 42). Za razliku od starih pravnih odredaba, koje su naglašavale prije svega teritorijalni vid župe, II. vatikanski sabor jasno je naglasio njezinu osobnu notu, nazvavši je »zajednicom vjernika« (SC 42) koju čine vjernici (osobe!), pogotovo kada su okupljeni u ime Kristovo.⁴⁰ U samome tekstu župa je doduše označena prije svega kao liturgijska zajednica, iako se njezino područje rada ne iscrpljuje samo u liturgiji (usp. SC 10). No, s takvim personalnim oznakama nije ni izdaleka izbrisan teritorijalni obris župe.⁴¹ Sabor na drugim mjestima župu naziva »mjesnom zajednicom vjernika« i »dijelom Gospodinova stada« (LG 28), »određenim dijelom biskupije« (CD 30), »župa kao jedna stanica biskupije« (AA 10), »kršćanska zajednica« (PO 6) itd.⁴²

Za razumijevanje župe II. vatikanskoga sabora značajna je polarizacija između teološki samostalnoga identiteta i njezinoga uključivanja u biskupijsku crkvu. Za župu je karakteristična njezina dvostruka struktura: životna povezanost s biskupom i međusobno jedinstvo krštenih vjernika. Sabor osobito naglašava da je u svakoj lokalnoj crkvi (dijelu crkve) »stvarno nazočna« sveopća crkva, tj. crkva sa svojom cjelovitom i autentičnom biti.⁴³ Župa je prvenstveno skupina osoba koje se prepoznaju u Kristu, koje imaju jednako dostojanstvo i žele se dokazivati pomoću karizmi koje primaju od Boga te na taj način postaju znakovi i svjedoci jedinstva, ufanja i ljubavi. Unatoč tome što Sabor izrazito naglašava značenje župe, on odbacuje svaku njezinu možebitnu apsolutizaciju. Jedino u zajednici s biskupom kao pravim učiteljem, svećenikom i pastirom mjesne crkve može se župa nazivati au-

38 Živan Bezić, *Suvremena župa*, Služba Božja, Makarska 1987, str. 81.

39 Perše, str. 44. Usp. Garhammer, str. 73.

40 Usp. Perše, str. 44.

41 Međutim, *teritorijalni čimbenik sad se smatra samo sredstvom da bi se utvrdila konkretna zajednica, što znači da se od materijalne uporabe pojma prelazi na sociološku.* (Vidi: *Christus Dominus*, br. 11, 22–24, 30, 38, 39, 40). Teritorij više nije konstitutivan župi, nego samo determinativni element da bi se pojedine zajednice vjernika mogle međusobno razlikovati. (Usp. Hallermann, str. 74.)

42 Usp. Perše, str. 44.

43 Usp. *Isto*.

tentičnom »Božjom crkvom« (LG 28).⁴⁴ I jedino je biskup taj koji ima pravo osnivati župe, dokidati ih, preoblikovati ili spajati s drugim župama.⁴⁵ Presudni kriterij za sve što se tiče župa treba biti *salus animarum* (CD 32), *bonum spirituale fidelium* (OE 4, 1) odnosno *necessitas spiritualis* (CD 26, 6).⁴⁶

Na temelju saborskih dokumenata može se zaključiti da je župa danas jednako značajna crkvena ustanova kao što je bila u povijesti. Sve dok se ne pronađu učinkovitije strukture unutar Crkve, župa će biti nezamjenjiva glede uključivanja u evangelizaciju i djelovanje svih članova Božjega naroda, da svaki na svoj način doprinosi širenju Božjega kraljevstva pod neposrednim vodstvom određenoga pastira.⁴⁷

2.3. *Župa u Zakoniku crkvenoga prava iz 1983. godine*

Dokumenti i ideje II. vatikanskoga sabora pretočeni su pravnim jezikom u *Zakonik crkvenog prava* koji je izašao 18 godina nakon završetka Sabora, odnosno godine 1983. (CIC iz 1983.).⁴⁸ Zbog toga neki ga s pravom nazivaju »Zakonik II. vatikanskoga sabora«⁴⁹. CIC, slično kao i II. vatikanski sabor, sadrži dvije različite ekleziologije: ekleziologiju Crkve kao »*societas*« i Crkve kao »*communio*«. I dok o »*communio*« govori vrlo šturo, *Zakonik* ustrajava na dotadašnjem župnom načelu i precizno definira župu⁵⁰: »Župa je određena, trajno ustanovljena zajednica vjernika u mjesnoj crkvi, čija je pastoralna briga u nadležnosti mjesnoga biskupa povjerena župniku kao njenome vlastitom pastiru.« (CIC iz 1983. kan. 515; usp. kan. 518) Župa kao pravna struktura time je definirana kao mjesto i životni prostor zajednice (*communio*), čime se još jednom potvrđuje kako teritorijalno načelo župe ima prednost pred osobnim.⁵¹

2.3.1. *Usporedba novoga i staroga Zakonika*

Da bi se lakše uočila novost u shvaćanju župe, najprije će se usporediti konstitutivni elementi župe u starome i novome *Zakoniku crkvenoga prava*.

Zakonik iz 1917. kao bitne elemente župe naglašavao je: određeni teritorij, narod (župljane), župnu crkvu, župnika kao vlastitoga pastira koji vodi župu prema

44 Usp. Perše, 44.

45 Usp. Hallermann, str. 75.

46 Usp. Hallermann, str. 75.

47 Usp. Jure Brkan, *Župa kroz povijest i danas*, Bogoslovska smotra 72 (2002), br. 1, str. 85–162, 119.

48 Usp. Perše, str. 45.

49 Jure Brkan, *Župa kroz povijest i danas*, Bogoslovska smotra, 72 (2002), br. 1, str. 85–162, 117.

50 Usp. Pietro Müller, *Gemeinde: Ernstfall von Kirche. Annäherungen an eine historisch und systematisch verkannte Wirklichkeit*, Tyrolia Verlag, Innsbruck — Wien, 2004., str. 771. Müller zaključuje kako je očito da CIC primarno govori o župi kao organizaciji pastoralna u urednim strukturama, dok o ekleziološkoj dimenziji kršćanske zajednice ne govori gotovo ništa. Vidi: Isto, str. 774. Slične zamjerke Müller iznosi i spram Novog katekizma katoličke crkve, čime se i on vraća iza onoga što je o tomu već rečeno i postignuto na II. vatikanskom saboru, osobito konstitucijom LG. Vidi, Isto, str. 779–782.

51 Usp. Isto, str. 771.

pravnim propisima, dok novi *Zakonik* iz 1983. posebno naglašava sljedeće konstitutivne elemente:

- a) određena zajednica vjernika,
- b) ustanovljenost u partikularnoj crkvi,
- c) pod vlašću dijecezanskoga biskupa,
- d) povjerenost župniku kao njezinomu vlastitom pastiru.

Uvažavajući ekleziologiju II. vatikanskoga sabora, novi zakonik župu bitno definira kao »određenu zajednicu vjernika« (CIC iz 1983. kan. 515 § 1), što u starome zakoniku nije bilo spomenuto među konstitutivnim elementima. U suvremenome svijetu, gdje vlada velika dinamika, mobilnost, selilaštvo i sl., ustrajati na teritorijalnosti kao presudnome načelu značilo bi zatvaranje pastorala odnosno vlastitu samoblokadu bilo kakvih suvremenomu životu i okolnostima prilagođenih oblika pastorala.⁵² Personalizacija župe podvukla je načelnu jednakost svih vjernika koji pripadaju župi, uključujući i klerike. Na taj način potakla je laike na suodgovornost za sve što se događa u župi (usp. AA 10, 2). Neki autori ističu upravo da se iza ove definicije župe kao »zajednice kršćana« (*communitas christifidelium*) u prvo-mome redu ne radi o »pripadati Crkvi«, nego »biti Crkva«.⁵³

Novi zakonik ne spominje župnu crkvu među sastavnim dijelovima župe, ali se iz ostalih kanona može zaključiti da i župna crkva pripada župi. To znači da se župa može osnovati i ondje gdje još nema župne crkve. Župa se unutar mjesne crkve trajno osniva, a osniva je biskup (usp. CIC iz 1983. kan. 515 § 1).

2.3.2. Vođenje župe

Glede vođenja župe novi je zakonik predvidio različite oblike:

- a) U pravilu župnik »skrbi samo za jednu župu«, međutim, »zbog pomanjkanja svećenika ili drugih okolnosti, može se istomu župniku povjeriti skrb za više susjednih župa« (CIC iz 1983. kan. 526 § 1), a da ne bude preopterećen, smije se iskoristiti mogućnost sudjelovanja đakona i laika.
- b) Pastoralna skrb za jednu ili više župa može se povjeriti i »skupini svećenika«.⁵⁴ Pritom je svakako nužno »da jedan između njih bude moderator pastoralnoga rada koji će voditi zajedničko djelovanje i biti odgovoran biskupu« (CIC iz 1983. kan. 517 § 1).
- c) Ako u nekome kraju nema dovoljno svećenika, mjesni biskup ima mogućnost »dio pastoralne skrbi u župi povjeriti đakonu ili nekoj drugoj osobi, koja nije svećenik, ili skupini osoba«. Međutim, i u tom slučaju treba odrediti svećenika »koji će imati nadležnost i prava župnika u vođenju pastoralnoga rada« (CIC iz 1983. kan. 517 § 2).⁵⁵

52 Usp. Stipe Nimac, *Pastoral grada*, Lepuri 2008., str. 83.

53 Usp. Hallermann, str. 111.

54 Više o tomu vidi u: Jure Brkan: *Župa u zakonodavstvu Katoličke crkve*, Služba Božja, Split, 2004, str. 97s.; Hallermann, str. 114–124.

55 Usp. Perše, str. 46. Više o tomu vidi u: Brkan, Isto; Hallermann, str. 125–146. Također vidi u: Garhammer, str. 82.

U starom CIC–u nisu bila predviđena nikakva unutarnja strukturalna tijela u pastoralnome smislu — osim onih koja se odnose na gospodarska pitanja, gdje su djelomično mogli sudjelovati i laici. Novi zakonik predviđa dva formalna župna tijela kojima u pravilu predsjedava župnik, a čine ih pretežno laici: pastoralno (CIC iz 1983. kan. 536) i ekonomsko (CIC iz 1983. kan. 537) vijeće. Ekonomsko je vijeće obvezno, a pastoralno prepušteno prosudbi mjesnoga biskupa »te ima isključivo savjetodavnu ulogu« (CIC iz 1983. kan. 536 § 2). Razumije se da ne bi bilo u skladu sa saborskom eklezijologijom kad bi se sveukupno angažiranje laika svodilo samo na ta dva vijeća. Župa bi trebala biti raznovrsna strukturalna gdje ima mjesta i za pojedine skupine (udruge) vjernika (usp. CIC iz 1983. kan. 529 § 2) koje župa povezuje; u protivnome, moglo bi doći do sektaštva.⁵⁶

2.4. *Christifideles laici o župi*

Postsinodalni dokument pape Ivana Pavla II. »Christifideles laici« (30. 12. 1988.) — kojemu se inače priznaje značajna važnost za teologiju župe — još je jednom naglasio da se župna strukturalna ne smije ukinuti, jer je ona *najneposredniji i vidljivi izraz* crkvenoga zajedništva: ona je *krajnje mjesno očitovanje* Crkve, u nekom smislu Crkva sama što živi među kućama svojih sinova i svojih kćeri⁵⁷, u njoj je djelotvorna i nazočna 'tajna' Crkve.⁵⁸ Štoviše, treba krijepti nastojanje da župe zadobiju »primjerene strukture« i »novi elan«. Mjesne vlasti moraju pospješivati sljedeće:

- a) strukturalna župe treba prilagoditi vrlo pokretljivomu položaju, a jamstvo za to pronaći u crkvenome pravu koje priznaje ulogu laika u pastoralnoj odgovornosti,
- b) treba uvažavati male bazične eklezijalne zajednice, takozvane žive zajednice, u kojima vjernici međusobno zblíženi govore o Božjoj riječi te sami sebe izražavaju u služenju i ljubavi. Te su zajednice istinski izraz zajedništva Crkve i središta evangelizacije u zajedništvu sa svojim pastirima.⁵⁹

56 Za iscrpnu analizu župe s pravnog gledišta, a osobito u CIC–u iz 1983. vidi na hrvatskom jeziku gore navedenu knjigu Jure Brkana: *Župa u zakonodavstvu katoličke crkve*, a na njemačkom Heriberta Hallermanna: *Pfarrei und pfarrliche Seelsorge*, Schönningh Verlag, 2004.

57 Usp. *Christifideles laici*, br. 26. No, neki smatraju da ova definicija župe pokazuje i neke naznake povratka unatrag na izrazito klerikalnu sliku crkve: »Ipak, zašto *krajnje* mjesto? Potvrđuje li se ovdje Crkva kao institucija, koja ima svoju posljednju *institucionalnu* bazu u pravnome ustroju koji se zove župa? Zapravo, zašto reći da je župa Crkva koja živi među kućama i među ljudima? Oni (kuće i sinovi i kćeri) su *već* Crkva. Nema neke druge Crkve. Je li dakle župa posljednji mjesni izričaj ministerijalne službe? Bio bi to povratak pravnome poistovjećenju župe sa *župnikom*.« (Luciano Meddi, *La Parrocchia sostenibile. Contributo per una nuova immagine di Parrocchia*. Materiali per il corso, Istituto teologico Leoniano, Anagni 2002–2003. str. 42.).

58 Müller predbacuje da je time ojačana ako ne i 'zabetonirana' stara naslijeđena strukturalna župe. (Müller, str. 777.)

59 Ivan Pavao II., *Christifideles laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu*, Dokumenti 93, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990. br. 26. Müller kritizira također ovo izjednačavanje pojma zajednice s pojmom župe, čime se CL ponovno vraća u predkoncilsko razdoblje, budući da II. Vatikanski sabor

Naime, »župa nije prvenstveno ustanova, teritorij i zgrada, već prije svega Božja obitelj kao bratstvo nadahnuto duhom jedinstva, bratski i gostoljubivi obiteljski dom, zajedništvo vjernika.«⁶⁰

Zaključak

Događaji i promjene u 19. i početkom 20. stoljeća zbivali su se mimo župe. Župi je u novonastalim prilikama bilo više stalo do očuvanja prava i društvenoga statusa, negoli do spoznaje novih odnosa i potreba koje su iziskivale drugačiju pastoralnu praksu. Župa se više zatvarala u svoje granice nego što se otvarala svijetu. Dok je razvoj društva išao svojim putem, često protiv vjere i Crkve ili mimo njih, juridičko određivanje župe prema *Zakoniku crkvenog prava* (1917.) značilo je korak unatrag čak u usporedbi s Tridentskim saborom.⁶¹ Razdoblje društvenoga i stranačkoga katolicizma od druge polovice 19. stoljeća moglo je značiti prodor iz obrambenoga sustava, da se nije tako grčevito držalo u rukama klerika — svojim pretjeranim naglašavanjem hijerarhijske i juridičke strukture Crkve izgubilo je obnoviteljsko značenje. Dok je u društvu sve više prevladavao demokratski duh i uvjerenje da treba tražiti načine koji će promijeniti međuljudske odnose na svim razinama, na crkvenome području takav je razvoj morao čekati sve do II. vatikanskoga sabora.

Sabor i posaborski dokumenti pomiču naglasak sa župe kao teritorijalno–upravne cjeline na župu kao zajednicu vjernika. No, što je još važnije, Sabor postaje svjestan da se okolnosti danas ubrzano mijenjaju, pa da se i strukture stoga moraju neprestano prilagođavati trenutnim prilikama, ako ne žele zastarjeti. Njegov »aggiornamento« ne smije se shvatiti samo kao jednokratna prilagodba trenutnim prilikama odnosno potrebama, jer bi to sasvim sigurno značilo zaostajanje za stvarnošću. Crkva ima stalnu zadaću neprestanoga intenzivnog prilagođavanja župe saborskoj slici Crkve i konkretnim društvenim prilikama.⁶²

Župa ostaje osnovnom strukturom koja je najprimjerenija za širenje Božjega kraljevstva, ali nije jedina i apsolutna. Jednako tako ni zajednica (u užem smislu riječi) nije apsolutna niti je ona jedina forma u kojoj Crkva posvjedočuje poruku Isusa Krista.⁶³ Glavni čimbenik evangelizacije ostaje čovjek vjernik, nezamjenjiv kvasac, sol zemlje i svjetlo svijeta (usp. Mt 5, 13–14).

primjerice u AA govori o laicima i njihovom djelovanju u raznim zajednicama u crkvi na temelju 'communio' a ne da ih se toliko i posve podređuje klericima. Usp. Müller, str. 775–779.

60 Ivan Pavao II., *Christifideles laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu*, Dokumenti 93, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990. br. 26.

61 Usp. Vincenzo Bo, *Storia della parrocchia. I secoli delle origini (sec. IV–V)*, 1. knjiga, Dehoniane, Rim 1988, str. 36.

62 Više o prednostima i nedostacima postojećih župnih modela, kao i o modelu koji bi bio osobito prikladan našem današnjem vremenu i prostoru vidi u: Stipe Nimac, *Pastoral grada*, Lepuri 2008., str. 79–106.

63 Haslinger štoviše smatra da je intenzivno življenje u zajednici (u užem smislu) samo jedan od oblika kršćanskog življenja, a nipošto jedini niti isključivi: »Tko bi htio u zajednicu smjestiti sve crkveno

The Parish amidst the Changing Tides of the 19th and 20th Centuries

Stipe Nimac*

Summary

This essay discusses the parish situation during the 19th and 20th centuries. With the dawn of the contemporary age there occurred a great transformation in the development of society and the Church. The late 18th century was marked by the French Revolution (1789) and the beginning of the 19th century by significant social and ideological processes (awakening of nations, Communism, Liberalism) by means of which secularization was begun. With the development of industry and expansion of large cities the proletariat began to grow. The Church called attention to the workers' plight in the late 19th century, but especially at the start of the 20th century.

*Heinrich Swoboda, the eminent Viennese pastoral theologian, made a major contribution to the field of pastoral care, and already in 1909 he put forth some basic requirements for pastoral care in large urban environments of his time. The remarkable Codex Iuris Canonici (CIC) was issued in 1917, however from a pastoral point of view it provided nothing significantly new. True novelties in regard to the parish and the pastoral approach were introduced by the Second Vatican Council, the pastoral council. The parish is now primarily a community of faithful, especially so if they have gathered in Christ's name. Territorial issues and all else is of lesser importance and loses significance. Vatican II found its legal expression in the new CIC of 1983. This, however, was not the end of the adaptation of the Church and parish structures to modern times and space, but rather, *aggiornamento*«, if it is to carry any weight, must always and permanently be applied in adapting to new situations and challenges which life continually puts before the Church.*

Key words: the parish in the age of Modernism, Catholic societies, workers' pastoral, pastoral care in cities, the parish of the Second Vatican Council, post-conciliar parish

dogadanje ili ga barem usmjeravati na zajednicu, taj ne samo da ne poznaje povijest crkvenoga života, nego on također promašuje sve bogatstvo kršćanske vjere. [...] Ako se, dakle, kršćani ne daju tek tako uključiti u neku zajednicu, ako oni prakticiraju svoje kršćansko 'biti' neovisno o nekoj zajednici, ako oni za to ponovo otkrivaju ili iznova stvaraju neke individualne praktike ili drugačije oblike udruživanja, onda to ne znači da ih vodstvo i članovi zajednicâ trebaju ozloglašavati kao 'udaljene od Crkve' ili kao 'udobno individualizirane suvremenike' niti oni sami trebaju dopustiti da ih se tako tretira. Oni se sa svojim iskustvima i sa svojom praksom ne udaljuju od biti kršćanske vjere niti od crkvenoga života — u svakom slučaju ne više, negoli što to s određenim oblicima ponašanja također čine vjernici koji su tijesno vezani uz zajednicu.« (Haslinger, *Nav. dj.*, str. 158.)

* Prof. dr. sc. Stipe Nimac, Catholic Faculty of Theology, University of Split. Address: Zrinsko-frankopanska 19, 21 000 Split, Croatia. E-mail: stipe.nimac@st.t-com.hr